

گزارشی از چهارمین نشست تخصصی و کارگاه آموزشی تاریخ شفاهی

(تهران، ۶ و ۷ اسفند ۱۳۸۶)

پیمانہ صالحی فشمی*

Pe-salehi@yahoo.com

تاریخ شفاهی، یکی از شیوه‌های پژوهش در تاریخ و نگرشی نوپدید در تاریخنگاری معاصر است که در دهه‌های اخیر، مدنظر محافل علمی و پژوهشی قرار گرفته است.

بعد از وقوع انقلاب اسلامی، سازمانها و مؤسسات مختلفی در داخل و خارج از ایران، هر کدام از زاویه و منظری، به کار ثبت خاطرات از طریق مصاحبه پرداخته‌اند که از آن جمله، می‌توان به مؤسسات زیر اشاره کرد:

مرکز اسناد انقلاب اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر در داخل کشور؛ مرکز تاریخ شفاهی دانشگاه هاروارد و بنیاد مطالعات زنان ایرانی مقیم آمریکا در خارج از کشور.^۱

البته گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، به عنوان نخستین دانشگاه در ایران، به صورت تخصصی به مباحث نظری تاریخ شفاهی توجه کرده و در این زمینه، در میان دانشگاههای ایران، پیشتاز بوده است.

از سال ۱۳۸۳ش. / ۲۰۰۴م. تاکنون، فعالیتهای مثبتی در بعضی از مراکز یاد شده در داخل کشور

* کارشناس زبان و ادبیات فارسی.

جهت برگزاری نشستهای تخصصی، کارگاههای آموزشی و همایشها، در زمینه تاریخ شفاهی صورت پذیرفته است.

نخستین نشست تاریخ شفاهی، در اردیبهشت ۱۳۸۳ش. / مه ۲۰۰۴م.، به مدیریت و میزبانی گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان برگزار شد و جلسه دوم، در آذر همان سال و جلسه سوم در خرداد ۱۳۸۶ش. / ژوئن ۲۰۰۷م.، بر همین منوال برگزار گردید. همچنین، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، در اسفند ۱۳۸۵ش. / ژوئن ۲۰۰۷م.، اولین همایش تاریخ شفاهی ایران را برگزار کرد.

چهارمین نشست تخصصی و کارگاه آموزشی تاریخ شفاهی، ۶ و ۷ اسفند ۱۳۸۶ش. / ۲۵ و ۲۶ فوریه ۲۰۰۸م.، به مدیریت و میزبانی مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری^۲ و حضور و همراهی گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، برگزار گردید و معطوف و متمرکز بر شناخت ابعاد نظری و شگردهای عملی «مصاحبه در تاریخ شفاهی» بود.

نشست مزبور، مشتمل بر چهار جلسه بود که در هر جلسه، چهار مقاله ارائه می‌گردید و هریک از این چهار جلسه نیز، دارای یک رئیس و یک کارشناس بود.

نشست تخصصی تاریخ شفاهی، رأس ساعت ۰۸:۳۰ در تالار مهر حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی آغاز به کار کرد.

پس از تلاوت قرآن و پخش سرود جمهوری اسلامی، سرهنگی، رئیس مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری، سخنرانی کرد و از تلاش دست‌اندرکاران و حضور مهمانان تشکر و قدردانی به عمل آورد.

سپس، علیرضا کمری، رئیس بخش تاریخ شفاهی

مرکز و دبیر علمی نشست، به ایراد سخن پرداخت و در باب تاریخ شفاهی و خاطره، صحبت کرد.

همچنین، اظهار داشت که در این نشست دو روزه، مقالات مختلفی در حیطه عمل و نظر مطرح می‌شود و در واقع ۵۴ مقاله به دبیرخانه نشست رسیده بود که هیئت داوران، ۱۶ مقاله را از میان آنها، جهت ارائه در روزهای برگزاری نشست انتخاب کرد.

جلسه اول، در ساعت ۰۹:۱۵، روز دوشنبه ۶ اسفند، به ریاست شفیقه نیک‌نفس و کارشناسی مرتضی رسولی‌پور، شروع به کار کرد.

در این جلسه، چهار مقاله: ریخت‌شناسی مصاحبه (غلامرضا عزیزی)، مفهوم و ماهیت مصاحبه در تاریخ شفاهی (مهدی کاموس)، تنگناها و ناگزیریهای مصاحبه‌گر در مصاحبه تاریخ شفاهی (پیمان‌صالحی فشمی)، بایدها و نبایدهای مصاحبه با بانوان (شکوه سادات سمیعی) ارائه گردید. ضمناً مقاله «تجربه من» را، لیلا محمدی در این جلسه گزارش کرد.

در مقاله اول این جلسه - که «ریخت‌شناسی مصاحبه» نام داشت - سخنران به ارائه تعاریفی از مصاحبه، تقسیم‌بندی آن از منظر روش، هدف و شرایط مصاحبه پرداخته بود.

در مقاله بعد، تحت عنوان «مفهوم و ماهیت مصاحبه در تاریخ شفاهی»، مؤلف کوشیده بود مصاحبه را به مثابه دیالوگ در تاریخنگاری شفاهی، در نظر بگیرد.

مقاله «تنگناها و ناگزیریهای مصاحبه‌گر در مصاحبه تاریخ شفاهی» نیز، چهار عامل محدودیت منابع جهت تهیه طرح مصاحبه و تنگنای محیطی را، از عوامل اصلی مشکلات مصاحبه‌گر تاریخ شفاهی دانسته بود.

آخرین مقاله جلسه نخست نیز، تحت عنوان «بایدها و نبایدهای مصاحبه با بانوان»، به ویژگیهای مصاحبه با این گروه اشاره کرده بود.

مقاله «تجربه من» هم - که در این جلسه گزارش شد - براساس ویژگیهای اخلاقی و رفتاری زنان در مصاحبه شونده بودنشان، آدابی را برای مصاحبه‌کنندگان برشمرد.

رسولی‌پور در فواصل سخنرانیها، به ذکر ایراداتی پرداخت و در نهایت، جلسه اول با صحبت‌های نیک‌نفس به پایان رسید.

وی، عنوان کرد که شاید خیلی از ما در مرحله عمل، مصاحبه‌های زیادی انجام داده باشیم، ولی اینکه بتوانیم تجربیات خودمان را بر روی کاغذ بیاوریم، هنر بزرگی است.

در جلسه پرسش و پاسخ، رئیس جلسه و کارشناس مربوط، سؤالات مکتوب حاضران را برای سخنرانان قرائت کردند و آنها نیز، به پاسخگویی پرداختند.

جلسه دوم، رأس ساعت ۱۴، به ریاست هدایت‌الله بهبودی و کارشناسی رحیم نیک‌بخت، آغاز به کار کرد.

در این جلسه نیز، چهار مقاله مطرح گردید: نقد و تحلیل داده‌های مصاحبه (دکتر علیرضا ملائی)، اهمیت مصاحبه در تاریخ شفاهی (محمدکمال ناصری)، نقد بر روائی مصاحبه در تاریخ شفاهی (سعید اسدی) و مصاحبه‌های تاریخ شفاهی، هنر انقلاب (مجید جعفری لاهیجانی).

مقاله نخست در این جلسه، «نقد و تحلیل داده‌های مصاحبه» نام داشت که به بررسی داده‌های حاصل از مصاحبه پرداخته بود.

سخنران دوم، در مقاله‌ای با عنوان «اهمیت مصاحبه در تاریخ شفاهی»، بیان کرد که مصاحبه در مقوله تاریخ شفاهی، بایدها و نبایدهائی دارد.

سومین سخنران این جلسه، در مقاله‌ای با عنوان «نقد بر روائی مصاحبه در تاریخ شفاهی»، گفت: فن مصاحبه برای کسب اطلاع از رویدادهائی کاربرد فراوان دارد که جنبه شخصی و خصوصی دارند.

آخرین سخنران جلسه دوم، مقاله خود را تحت عنوان «مصاحبه‌های تاریخ شفاهی، هنر انقلاب»، این گونه آغاز کرد: این مقاله، مرور تجربیات نویسنده در خلال مصاحبه‌هایی درباره هنر انقلاب است. نشست روز دوشنبه ۶ اسفند، در ساعت ۱۷ به کار خود خاتمه داد.

روز دوم از چهارمین نشست تخصصی و کارگاه آموزشی تاریخ شفاهی، رأس ساعت ۸ روز سه‌شنبه ۷ اسفند، با تلاوت قرآن، ارائه گزارش روز اول و اعلان برنامه، آغاز به کار کرد.

جلسه صبح (جلسه سوم)، به ریاست دکتر علی‌اکبر کجیاب و کارشناسی دکتر مرتضی نورائی، برگزار گردید.

در این جلسه نیز چهار سخنران، به قرائت مقاله‌هایشان پرداختند: داده‌های حاصل از مصاحبه، تاریخ یا تاریخنگاری (دکتر سید ابوالفضل رضوی)، تحلیلی بر روش‌شناسی کمی و کیفی در تاریخ شفاهی (ابراهیم عباسی)، تنگناهای مصاحبه‌گر در تهیه تاریخ شفاهی (غلامرضا درکتانین) و درآمدی بر نظام حقوقی مصاحبه در تاریخ شفاهی (یعقوب توکلی).

مقاله اول، با عنوان «داده‌های حاصل از مصاحبه»، به مباحثی نظیر اهمیت موضوع تاریخ شفاهی و سابقه کاربرد آن، توجه داشت.

مقاله بعدی با عنوان «تحلیلی بر روش‌شناسی کمی و کیفی در تاریخ شفاهی»، سعی داشت تاریخ شفاهی را در چارچوبی معرفت‌شناسانه مورد بررسی قرار دهد.

مقاله سوم، «مشکلات و تنگناهای مصاحبه‌گر در تهیه تاریخ شفاهی» نام داشت و به طرح مشکلات مصاحبه‌گر پرداخته بود.

مقاله آخر این جلسه، با عنوان «درآمدی بر نظام حقوقی مصاحبه در تاریخ شفاهی»، به مسائلی نظیر: اثبات وجود مصاحبه و اعتبار مالکیت حقوقی

مصاحبه پرداخته بود.

قبل از شروع جلسه پرسش و پاسخ، از دکتر غلامعلی رجائی خراسانی، برای صحبت کردن دعوت شد. ایشان نیز پذیرفت و اظهار داشت: تاکنون با بیش از یکصد نفر مصاحبه انجام داده است.

در انتهای این جلسه، دکتر کجیاب، به اعلام خبرهایی در زمینه تاریخ شفاهی پرداخت و گفت: از سال آینده، گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، طی اولین بار در مقطع دکترا، در رشته تاریخ محلی دانشجویی پذیرد که دو واحد از آن نیز تاریخ شفاهی است. ضمناً عنوان کرد که مقدمات تأسیس گرایش تاریخ شفاهی در دوره کارشناسی ارشد این دانشگاه نیز آماده شده است.

علاوه بر این، بیان کرد که طبق صحبت‌های انجام شده، پنجمین نشست تخصصی تاریخ شفاهی، در سال ۱۳۸۷ ش. / ۲۰۰۹ م.، در مشهد برگزار می‌شود و سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مراکز اسناد آستان قدس رضوی، آن را مدیریت و میزبانی خواهد کرد.

دکتر نورائی نیز، اظهار کرد که نشست پنجم، بیش‌تر حول محور شیوه‌های تحلیل مصاحبه و نحوه استفاده مورخ از هر نوع مصاحبه‌ای، خواهد بود.

سپس از دکتر سید محمدحسین منظورالاجداد نیز دعوت شد تا به ارائه گزارشی از مقاله خود با عنوان «بررسی انتقادی برخی مصاحبه‌های انجام شده مربوط به تاریخ انقلاب اسلامی» بپردازد که ایشان نیز پذیرفت.

آخرین جلسه از این نشست دو روزه، به ریاست سید قاسم یاحسینی و کارشناسی ابوالفضل حسن‌آبادی، در ساعت ۱۴ روز سه‌شنبه شروع شد. در جلسه آخر نیز، چهار مقاله ایراد گردید:

تعاملات مصاحبه‌گر و مصاحبه‌شونده در تاریخ شفاهی (نصرت‌الله محمودزاده)، مراحل انجام مصاحبه از دیدار نخست تا پایان مصاحبه (مرتضی میردار)، مصاحبه و تاریخ شفاهی با نگاهی بر ثبت خاطرات (حمید داودآبادی) و چهل سال تجربه در مصاحبه (محمود حکیمی).

اولین مقاله در این جلسه، «تعاملات مصاحبه‌گر و مصاحبه‌شونده در تاریخ شفاهی» نام داشت که در آن، نویسنده، به بررسی تهدیدهای تاریخ شفاهی پرداخته بود.

مقاله بعدی با عنوان «مراحل انجام مصاحبه از دیدار نخست تا پایان مصاحبه»، نتیجه تجربه نویسنده مقاله در مصاحبه با راویان متعدد، در مرکز اسناد انقلاب اسلامی بود.

مقاله سوم در این بخش، «مصاحبه و تاریخ شفاهی با نگاهی بر ثبت خاطرات» نام داشت و به بررسی نقاط ضعف مصاحبه‌گران در حوزه تاریخ شفاهی پرداخته بود.

آخرین مقاله ارائه شده در چهارمین نشست، «چهل سال تجربه در مصاحبه» نام داشت. این مقاله، بر این نکته تأکید داشت که اصولاً در کشورهای اسلامی، شیوه تاریخننگاری، تاریخ شفاهی است. البته محمود حکیمی، به خاطر چهل سال تلاش مستمر در عرصه نویسندگی و چاپ آثار متعدد، بسیار مورد تشویق هیئت رئیسه و حاضران قرار گرفت.

آنگاه علیرضا کمری، دبیر علمی چهارمین نشست تاریخ شفاهی، به ایراد سخن پرداخت و گفت: گوشها و لبهای حاضران، پر است از کلمات و مفاهیم تاریخ شفاهی؛ بنابراین سعی می‌کنم برای اختتامیه، به حداقل سخن بسنده کنم و مایلیم این نشست، پایانی غیرمتعارف داشته باشد.

کمری، در ادامه خاطرنشان کرد که ما در این نشست دو روزه، با سه دسته از مقالات روبرو بودیم:

مقالات مباحث نظری، مقالات مباحث تجربی و مقالاتی که از ترکیب نظری و تجربی حاصل شده بود.

البته مواردی از جمله: توجه به عامل بازنما در روایت راوی و مقایسه دوربین فیلمبرداری با ضبط صوت نیز مطرح نشد.

در نهایت، چهارمین نشست تخصصی و کارگاه آموزشی تاریخ شفاهی، بعد از سخنان علیرضا کمری، در ساعت ۱۷ روز سه‌شنبه ۷ اسفند ۱۳۸۶، به کار خود پایان داد.

از ویژگیهای خوب و نکات مثبت چهارمین نشست تخصصی تاریخ شفاهی، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

برنامه‌ریزی هیئت اجرایی نشست که نشان از چند ماه کار منظم و پیگیر داشت، انتخاب مقالات در سه زمینه عملی، نظری و ترکیب عمل و نظر، پذیرایی از مهمانان و تحویل بسته‌های آموزشی و فرهنگی به دعوت شدگان.

البته از نقاط ضعف این نشست نیز، می‌توان موارد زیر را برشمرد:

جای متخصصان تاریخ شفاهی خارج از کشور در این نشست خالی بود؛ مدت زمان جلسات پرسش و پاسخ بسیار کم بود و به بسیاری از سؤالات حاضران پاسخ داده نشد و مباحث جدید در حوزه تاریخ شفاهی در دنیا نیز کم‌تر مورد توجه قرار گرفت. علاوه بر این، با توجه به اینکه دو عبارت نشست تخصصی و کارگاه آموزشی، به طور همزمان به کار گرفته شد، به برگزاری کارگاههای عملی انجام مصاحبه، پرداخته نشد.

◆ پی‌نوشتها

- ۱- یوسفی، مجید، «تاریخ شفاهی ایران، بودها و نبودها» کتاب هفته، شماره ۱۶۶ (سال ۱۳۸۲).
- ۲- زیر نظر حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی.